

מאיר עין

אל ספר הושע

מאת מאיר איש שלום (וינא).

הקדמה.

ארבעה נביאים נתנבאו בזמן אחר: הושע ישעיה עמוס ומיכה. בהושע כתיב כימי עויה יותם אחו יחוקיה מלכי יהודה וכימי ירבעם בן יואש מלך ישראל. וכישעיה כתיב אשר חזה על יהודה וירושלים כימי עויהו יותם אחו יחוקיהו מלכי יהודה. ובעמוס כתיב, אשר חזה על ישראל כימי עויה מלך יהודה וכימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש. וכמיכה כתיב, כימי יותם אחו יחוקיה מלכי יהודה אשר חזה על שמרון וירושלים. ואף שלא נזכר כאן עויהו, אפשר שכבר נכא בימיו. ולפי שמלך יותם כימי אביו מיום שנצטרע הוכיר את שמו ולא את שם אביו. ונבואותיו של הושע נקראו דבר ה' אשר היה אל הושע. וכן של מיכה דבר ה' אשר היה אל מיכה המרשתי. אמנם של ישעיה נקראו חזון ישעיהו בן אמוץ ושל עמוס נקראו דברי עמוס אשר היה בנקדים מתקוע. ונזכר ירבעם לפי שהיה מלך חשוב שירש מלכותו מאבותיו. אבל הבאים אחריו לא הוכיר לפי שלא היו ראויים למלוכה ולא הגיעו לה אלא ע"י רצוה ושפיכות דמים. והפסוק הראשון וקצת מהפסוק הב', תחלת דבר ה' בהושע, היא כעין הקדמה. ואמרו דבר ה' בהושע הוא כענין אמרו רוח ה' יברכי (ש"ב כ"ג). וכן כתוב הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במדבר י"ב). אולם מי כתבו אם הושע בעצמו או אחר מתלמידיו אין בידנו להכריע. ובסיום הספר כתב אותו המופר, מי חכם ויכן אלה נכון וידעם כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם, שאין זה סיום הנבואה האחרונה אלא של כל הספר. וכעין זה כתב הרד"ק. וכענין הבנת מליצת הנביאים וסגנון לשונם כתב רש"י ז"ל כפי י"ג פסוק ט', והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב. ואפשר את דבריו. נמצא דברים במקרא שתחלתם היו בכתב כמו ואלה דברי הספר ונוי

(ירמיה כ"ט) והרבה כמוכם אף שלא נזכר בהם שהם דברי ספר. ואלו הדברים מסודרים בסדר חוקי הגיון ודיבורים שלימים, והכנתם נקלה. אמנם רוב דברי הנבואות לא נאמרו מן הכתב, אך רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם והם מדברים קבל עם, וכל העם רואים תנועות כל גופו ועקמת שפתו ושינויי תמונת פניו, ושומעים אף קולו כשהוא מנבא או משפיל את קולו ואת כל מנגינותיו שהן אם כחמהון, או כמתפלא או כמרגז או כמחפש או כמנחם או כמתחנן, וכדומה לאלו ההרגשות שכלכו והם על שפתו, וע"כ דיבוריו לפעמים מקוטעים ויותר הוא מרמז ממה שהוא מדבר, וע"כ התבנה בקריאת אלה הדיבורים מן הכתב קשה מאד, שהקורא צריך שיצייר בדמיונו שהוא שומע את הנביא מדבר ואז יבין מה שהוא קורא מן הכתב, וע"כ הרבה דברים שבתחלתם נראים שאינם להם פירושו, יהיו הדברים מיושבים על הלב למבין בלשון המקרא. ועפ"י זה הדרך הלכתי בפירושי את הספר:

א.

סימן א' ו' הם נבואה אחת.

חלק א' עד סוף פסוק ה'. חזיון ופירושו עמו, כחולם חלום ופחרונו עמו. החזיון הוא שיקח לו הנביא אשה ובניה והיא אשת זנונים ובניה ילדי זנונים, ופחרונו כי ונה תונה הארץ מאחרי ה'. וענינו של החזיון הזה הוא שהמשיל עיר הממלכה שהיא עיר ואם בישראל לאשת זנונים והעם לבני זנונים תחת אשר יהיו בנים לה' אלהיהם, וקרא שם האשה הזאת נמר בשם כליון מלשון כי נמר חסיד (תהלים י"ב ב') יגמר נא רע רשעים (שם ו' י'). וקראה בת דבלים מלשון דבלת האנים, ושם הזווגי דבלים הוא כענין המשל שני דודאי תאנים בירמיה כ"ד, דבלת תאנים הטובות ודבלת התאנים הרעות. והנה בחזיון נולד לו בן וקרא שמו יורעאל, והוא מלכותו של ירבעם בן יואש, והפטרון כי עוד מעט ופקרתי את דמי יורעאל על בית יהוא וגו', וכמו שהגם יונתן, ואסער דם מלחי טעותא דאשד יהוא ביורעאל דקמלינון על דפלוהו לבעלא תבו אינון למטעי בתר עגליא דבבית אל ככן אחשבינייה דם וכאי על בית יהוא: פסוק ו' ו'. החזיון היא הבת לא רחמה, הפטרון הוא על חולשת המלכים אחרי ירבעם, וזכריה, שלום, מנחם בן גדי ופקחיה בנו. וזכריון ותגמל את לא רחמה, פחרונו הוא פקח בן רמליהו. ופי' כי נשא אשה להם, כפירשיי אהלק להם מנת כוסם. ואומר ואת בית יהודה ארחם לעתיד ולא בימי אחז שחשב להושע בקשת ובחרב ובמלחמה וגו'. ונתקיימה נבואה זו בימי חזקיהו מלך יהודה: פסוק ח' וט'. פתרון החזיון הוא הושע שנלחם הארץ בימיו:

ב.

פסוק א' ב' ו'. והיה מספר וגו', בגולה ירבו ולא ימעטו וכפירשיי עפ"י הספרי, ונקצו יחדו ולא יחצו עוד, ופירושו, וישמו להם ראש אחר את דוד

מלכם ועלו מן הארץ, כענין ועלה מן הארץ (שמות א' י') שיעלו מעלה מעלה ולא ישכבו ארצה. ואמר הנביא לבני יהודה אמרו לאחיכם עמי וגוי, שחפס את מליצותיו במשל החיוני. ואמר כי גדול יום יורעאל, כענין שאמר להלן וזרעתיה לי בארץ וגוי:
 * פסוק ד' ה' וי' הנביא שב למעמד שהוא עכשו. ואמר ריבו כאמכם, היא עיר הממלכה. זנונית ונאפוניה. הם תכשיטין ובשמים המעוררים תאוה. סן אפשיטנה ערמה וגוי, ירכב על עיר הממלכה. וכעין שאמר ישעיה איכה היתה לזונה קריה נאמנה (א' כ"א):

* פסוק ו' ה' וט'. כיון שהזכיר ואת בניה לא ארחם וגוי, חוזר וקובל עליה כי זנחה אמם וגוי. לכן הנני שך את ריבך בסירים. מרוב התמרמרות וכעס ירכב כאילו היא עומדת לפניו. ואחיב ישוב לדבר בלשון נסתר, ולדתי את גדרה וגוי, עד שתבא לידי הברה ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון וגוי:

* פסוק י' וי"א. ועדיין לא נח רוחו והוא חוזר על מעשיה ועל עונשה מדה כנגד מדה. והיא לא ירעה כי אנכי נתתי לה וגוי, לכן אשוב ולקחתי וגוי:

* פסוק י"ב וי"ג י"ד וט"ו. והנה הוא מוצא קורת רוח בהענישה כפרהס"א ובפוטמי, ועתה אנלה את נבלותה לעיני מאהביה וגוי, והשכתי כל משושה, ולא תשב עוד תחת גפנה ותאנתה, כי אם והשכתי גפנה ותאנתה וגוי. ופסדתי עליה את ימי הבעלים וגוי ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה נאם ה':

* פסוק ט"ז י"ז י"ח וי"ט. אחר ששפך את רוח קנאתו נקררה דעתו. וחוזר אל דבריו האחרונים ואותי שכחה ואמר לכן הגה אנכי מסחיה וגוי. ושב אל מה שאמר והיה מספר וגוי ואמר והלכתיה המדבר. כלו' כגולה והיא מדבר העמים כמו שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים (יהוקאל כ' ל"ה). שם ארכר על לבה ומשם אתן לה את כרמיה. היא יסעתה ויפיה כענין שאתה שולמית צמחי עשוי לא צמחתי (שה"ש א'). לפי שאהבת דורים נמשלה ליון ע"כ יסעת אשת חן היא ברמה. והעמק העמוד כגולה יהיה לה לפתח תקוה כימי צאתה מארץ מצרים כמי נעוריה, והיה וגוי תקראי אישי וגוי, יפה פירשו רש"י אישי, לשון אישות וחיות נעורים. בעלי, לשון אונות ומורא, ונשתמש במליצתו כשם עמק עמוד הנודע, ואמר שלא תקרא לו עוד בעלי, כדי להסיר שמות הבעלים מפי הנוכרים בשמם, בעל ברית בעל גר בעל המון וכדומה:

* פסוק כ'. כסוק זה עוב את המשל לבשר בלשון צח ומפורש העתירות שתבאנה להם אחרי גלותם. ויפה פירשו הרד"ק.

* פסוק כ"א וכ"ב. הוא חוזר אל המשל ומדבר אליה בנכה, לפרש מה שידבר על לבה שאמר לעיל.

* פסוק כ"ג כ"ד וכ"ה. הוא סיום הנבואה כהבטחה טובה על העתיד ושיהיה שם יורעאל אות לשוכה והשמות המורים על רעתם יהפכם לשמות המורים לטובה, שיקראו רחמה ועמי אהה:

ג.

נבואה קצרה במשל ודמיון נבואה הראשונה, והוא חזיון ופירונו עמו. ואמר: ואזהבי אישי ענבים כלוי שאלו שאינם פונים אל אלהים אחרים הם, הולכים אחרי תאות לבם, וכמו שפירשיי. ואמר ואברה לי ונוי, ענין המשל לדעתי, החומר הוא לי סאה ולתך טין סאה והיינו טיה סאין. ואם נצרפם לאיפה איפה הם טין איפה שהאיפה גי סאין, ונמצא מנין האיפות כמנין הכסף טין. והאיפה עשרה עומר נמצא שהם קיני עומר שיספיק למאכלה לקני יום. וכנגד כל איפה כסף א' לשאר צרכיה היין מהלחם. וקיני יום אלו רמז לקני ירחים שהם ייב שנים פשוטות וששה ירחים* ואם נחשוב די עכורים לא יהיו כי אם ב- ירחים. וזה הומן הוא שאמר עליו כי ימים רבים ישבו בניי אין מלך ונוי אחר ישונו בניי ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ונוי. כיצר בשנה הרביעית למלך חזקה ונוי עלה שלמנאסר ונוי (מיב ייח ט') וכבר כבש בעלותו את כל הארץ אף שהוצרך גי שנים לכבישת שומרון כדכתיב ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים (שם ייב ה') ובארבע עשרה שנה למלך חזקה עלה סנחריב מלך אשור ונוי (שם ייח יג) הרי יי שנים, ונאמר שם וזה לך האות אכול השנה ספיה ובשנה השנית סחיש, ואו וכאו האברים בארץ אשור והגדחים בארץ מצרים. וקצב הנביא מנין מסויים קני ירחים, ועליהם אמר ימים רבים תשבי לי:

ד.

נבואה זו נאמרה עכ"פ טרם שעלה סח עם דצין על ירושלים למלחמה, שעריין היה שלום בין ישראל ויהודה, שכן מוכיח אמרו, אם זנה אתה ישראל אל יאשם יהודה ונוי להלך טין. אבל אין להכריע באיזה זמן מיוחד נאמרה.

מסוקאי בי וגי. ריב להי עם יושבי הארץ על רשעתם ועל כן תאכל הארץ ואמלל כל יושב בה. ואמר ואין דעת אלהים בארץ, שהם הושבים לרצותו בקרבנותיהם ואינם יודעים כי ה' אורח משפט וצדקה או טוב לו. דן דין עני ואביון או טוב, הלא היא הדעת ושתיה ועשה משפט וצדקה או טוב רבו, כמו כן ירבה וכן יפריץ (שמות א' י"ב). ודמים כדמים. דברים שהעושה אותם רמז בראשו וכתרגומו חובין על חובין. מוספין. ועל כן תאכל הארץ ותחיה שמטה וירבו המורסים והדורסים להשחית חיה וצוף ורגים הנצרכים למין האדם:

מסוק די ה' ויי. אך איש אל ירב ואל יוכח איש, הביא דרך התול דברי העם המראים עצמם לאזהבי שלום ומנוחה ואומרים תמיד אך איש אל ירב ונוי, והוא שם דבריו אלו באותם המסוקים אל הכהן הראש. ואמר אליו דרך התול ועמך כמריבי כהן, ולפי שהם מריביו הוצרכו לאזהרה בו. ובאמת אינם מריביו כי ככהן כן העם. ואמר אליו וכשלת היום, שאתה נכשל בדברים הברורים כיום, וכשל גם נביא

לילה. ולא תועילו נבואתו בדברים שאינם ברורים כי נסתם ממנו חוון בעון הרור, ודמיתי אמך. היא עיר הממלכה שאין לה כהן ונביא לתאמה ולעצמה. ואמר אליו כי העם משוללי דעת כי אתה הרעת מאסת ומגמתך להחשיך בהם המאור — למען ישלוט הוא ובניו בהם. — ועיכ אמר לו ואמאסך מכהן לי ותשנה תורת אלהך אשכה בניך גם אני:

פסוק ו' ה' וט'. דבריו האחרונים ואמאסך וגו' אמר בשם ה'. כאומר נאם ה'. והסמך להם דברי ה' שאמר שאלו הכהנים כרבים כן המאו לי. ופי' כרבים כגדולתם. ועל כן כבודם בקלון אמיר. ואמר אלה הכהנים אוכלים המאח העם ועל כן הם מצפים לעון העם. ישאו נפשו, כמו ישא נפשו. רשי'. והיה כעם ככהן ואפקוד עליו דרכי העם ומעללי העם אשיב לו כי הוא הסיחם:

פסוק י' י"א וי"ב. ועתה ירבר ממעמד העם, ואכלו ולא ישבעו וגו'. הונו את העם ולא ירבו ויפוצו. ואמר בלשון החול, כי את ה' עובו לשמור שלא ישבע ולא יפוצו. ופי' את ה' עובו לשמור הוא כענין ויעוב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (שיב טז טז). והנה מעמד העם ונות ויין וגו' עמי בעצו ישראל ומקלו יגיד לו, כי עובו דרך תבונות והולכים בדרך הקוסמים לשאל בעצם ובמקלם, וכמו ששנו בספרי שופטים פי' קציה איהו קוסם, זה האוחז במקלו ואומר אם אלך לא אלך, כי ברוח זנונים התעה הכהן אותם ויונו מתחת אלהיהם:

פסוק י"ג וי"ד. ועתה ירבר מהוקות העם בעבודתם. על ראשי ההרים יבחו וגו', ותווד ושם פניו כלפי העם ופדבר להם בנוכח, על כן הונינה כנותיכם וגו' לא אפקוד על כלותיכם וגו' כי הם הכהנים עם הוונות יפררו ועם הקדישות יבחו, ומה יעשה העם שלא יהא, ועם לא יבין ילבט, ישתבש ברעתו כפי' הראביע והרדיק: פסוק ט"ו עד סוף. אם ונה אתה ישראל למה תחטיאו את יהודה. חברו לכם מקומות אחרים ולא המקודשים מימי האבות והנביאים הראשונים נלגל וזית אל. — וקרא בית אל בית און לפי ששם הועמד העגל. — שלמי שאלה המקומות מקודשים מימי קדם גם בני יהודה באים ועולים להם, ואל תשבעו חי ה', שמה אחם מתעים את בני יהודה להאמין ככם. ויאמר אל בני יהודה, כי כפרה סדרה סדר ישראל. עתה ידעם ה' ככבש במרחב שסופו למבח יוכל כשישמן בשרו, אפרים הוא חבור עצבים הנה לו ואל תחבר אליו, סר סבאם ואינם שכורים שאינם יודעים בשכבם ובקוסם הנה הוננה הונו, כי מנייה הם הכהנים והשרים אהבו הבו קלון. והפירה הסדרה הו צרר רוח אותה בכנפיו. ורוח משמש זכר ונקבה ועיכ אמר צרר בכנפיה, וסוף סוף ויבשו מזבתתם.

ה.

נבואה זו נאמרה כנראה בימי מנחם בן גדי אשר מלך על ישראל עשר שנים בשמרון, שהוא משנת שלשים ותשע עד ארבעים ותשע לעזריה הוא עזיהו מלך יהודה (י"ב טז טז יז). והנה עזיהו נלחם עם שכניו סביבו וינצחם וגם העמנים נתנו

לו מנחה (דה"ב כ"ו). גם יוחם בנו נלחם עם העמונים וינצחם (שם כ"ו ה') ומנחם לכד את המלכה בשמרון אחרי הרגו את שלום ויכה את תפסה אשר על נהר פרס. ומראין הרברים שמלחמה זו הייתה ערוכה נגד דמשק וחמה אשר השיב ירבעם ליהודה וישראל (מ"ב י"ד ב"ח). ומעת ההיא היה שלום בין יהודה וישראל. וכתוב בא פול מלך אשור על הארץ ויחן מנחם לסול אלף כבר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו, ויצא מנחם את הכסף וגוי וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ (שם ט"ז י"ט וכו') ולא סירשו הכתובים תכלית ביאתו של פול. ואי אפשר לפרשו אלא שמנחם שלח אליו שיבא לעזרה לו. וכעין ששלח אהו אל תנלח פלסר (שם ט"ז ז'). והעור שהיה צריך היה כנגד דמשק וארם שפרקו עולם ששם עליהם ירבעם, גם היה צריך סיוע להחזיק הממלכה בידו כי לא הומלך רק ע"י הרצה שהרג את שלום והכביר פול את עולו על כל ארץ דמשק ועל שבטי ישראל אשר מעבר לירדן מורה במיש ברה"א (ה' כ"ו). ובדה"ב לא נזכר פול הא למדנו שלא הגיע לארץ יהודה. ובלי ספק שמלכות יהודה החזיקה את מלכי ישראל החלשים להיות עמהם בשלום. שאם לא כן מאיכן יבואו אל ארץ בני עמון. כי אין לכני יהודה מעבר אליהם, גם כי יעברו את הירדן בארץ בנימין. כי אם דרך גלעד אשר למלכות ישראל.

סמוך א' ובי'. שמעו זאת הכהנים וגוי. דברי תוכחותיו הם על הכהנים בראש כי הם מנהלי העם. ובית המלך הזכיר באחרונה שלא היו חשובים בעיניו. ועיקר המשפט הוא לכהנים, כי סה הייתם למצפה, היא מצפה בארץ בנימין אשר שפט שם שמואל הרוואה (ש"א ו' ט"ז) ושם קבץ את ישראל להלחם בפלשתים. וכתב בעל תבואות הארץ, שהעיר היתה על הר גבוה ולכך נקראת מצפה. והיא מצפון לירושלים נוסף כלפי מערב. ורשת פרושה על חבור. הר תבור היא ב"ששנר. וכי הרים הם שני גבולים בצפון כלפי מזרח וכדרום כלפי מערב וכניהם ממשלת בית יוסף אפרים ומנשה ומשם מצורתם פרושה על כל שבטי ישראל לצד אותם כעוף השמים וכדני הים. ושהמה, היא פלשון חץ שחוט ויתמרש אם בחילוף ויין בטיח מן שחו או מן שטח בחילוף האותיות. ושקום הלכירה כפה או ברשת נקרא שהמה. ואמר שאותה העמיקו השמים האלה כדי שלא יבינו הנלכדים שהם כפה או ברשת עד אשר ילכדו. ואני מוסר לכלם. כמו מוסר מעיר (ישעיה י"א א') כלוי מרוחק להם. שהשמים האלה הסירו אותי מהם שלא יפנו אלי עוד. וזה הנביא קרא את כלל האומה בני שמות אפרים ויהודה והשבטים הראשים, וישראל שאר השבטים בכלל. והרשת על חבור ללכוד את ישראל והפת למצפה ללכוד בנימין ויהודה.

סמוך ג' וד'. אני ידעתי אפרים. בחותני והגדלתיו. כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח י"ט). ידעתך בשם (שמות ל"ג י"ב) אשר ידעו ה' (דברים ל"ד י'). וישראל לא נכחד ממני. כענין לא נכחד עצמי (תהלים קל"ט ט"ז) ושמתי חסיד עיני עליהם. כי עתה הונית אפרים. הכאת אוחו לידי ונזח ונטמא ישראל. ומעלליהם לא יתנום לשוב כי רוח השולט בקרבם הוא רוח זנונים, ולא ידעו את ה' כי מוסר הוא לכלם.

מסוק ה' וי' ונעה נאון ישראל בפניו. כתרנומו וימאך יקר ישראל ואינון חון. והקל במקום פיעל. כשל גם יהודה עמם. כמו שאמר בנבואה הקודמת אם נזה אתה ישראל אל יאשם יהודה. בצאנם ובבקרם ונו'. תחת אשר יבקשו את ה' כלבם ובנששם הם מבקשים אותו בצאנם ובבקרם, ולא ימצאו אותו כי חליץ מהם. מסוק ו' סיום. כה' בגרו כי בניס וריס ילדו, שאינם בניס לה' אלהיהם. עתה נאכלם חרש את חלקיהם. כלו' בחרש אחר, כמו ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחר (וכריה י"א ח'). כי יאכל את נחלתם בחרש אחר. ואמר יאכלם לחיווק. כמו ותראו את הילד (שמות כ' ו').

ה.

מסוק ח' ונו'. נבואה זו נאמרה בימי אחז ומקהי. ששלח אחז אל תגלת פלאחר (מיב ס"ז ו') והוא הראשון אשר הקל את הארץ (שם ס"ז כ"ט) ואת רצין מלך ארם המית (שם ס"ז ט'). והניח את סקה כדי להכניע את יהודה כמיש בדה"ב (כ"ח כ') ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו ונו' ולא לעורה לו. מסוק ח'. תקעו שופר ונו'. שיאספו לעמוד לעורה לאפרים, ופי' אחרוך בנימין כמו מני אפרים שרשם בעמלק אחרוך בנימין בעמטך (שופטים ה' י"ד) כי בחלק הצפוני שבבנימין היו אחרי אפרים, שהרי ירבעם העמיד העגל האחד בבית אל, ובעשא מלך ישראל בנה את הרמה (מ"א ט"ז י"ז) וגבעה זרמה סמוכים היו כמיש ולנו בגבעה או ברמה (שופטים י"ט י"ג). ואין אלו דברי הנביא אלא כך הכריזו בבנימין והנביא חזר את דבריהם ומשיב עליהם. מסוק ט'. ונבא עליהם. אפרים לשמה ונו'. ואמר הודעתי נאמנה, למרנו מכאן שהזוהרים הנביא מהתחבר עם רצין מלך ארם. מסוק י'. היו שרי יהודה כמסיגי נבול. שקשרו קשר להמליך את בן טבאל כמו שאמר בישעיה (ח' י"א ונו').

מסוק י"א וי"ב. עשוק אפרים ונו'. ופי' כי הואיל הלך אחרי צו, אחרי צותא וחברות כלו' לצות ולהתחבר עם רצין. וסופם שיענשו שניהם אפרים ויהודה ואני כעש ונו'. מסוק י"ג וי"ד. וירא אפרים ונו'. וילך אפרים אל אשור, כבר בימי טנחם כשבא פול מלך אשור. וישלח אל מלך ירב, הוא יהודה, רשי וראביע. ולשון קצרה במקרא, ולא יועיל לכם כי אנכי כשחל ונו'. מסוק ט"ז סיום. אלך אשובה ונו'. כי לא אשכון לא באפרים ולא ביהודה, היא ובסוף ישרונני.

ו.

נבואה זו נאמרה בימי יחזקיהו אחרי מפלת סנחריב ואדרי קימו מחליו. בשנת שש למלכותו. נלכדה שמתן. (מיב י"ח י') וכבר סחר יחזקיהו את בית ה' בשנת

הראשונה (דהייב כיט ז'). ולאחר לכירת שמרון עשה את הפסח כמיש (שם לי ו' ונו') שובו אל ה' ונו' וישב אל הפלטה הנשארת. לכם מקף מלכי אשור ונו', ובשנה י"ד למלכותו עלה עליו סנחריב, ובאותה שנה הלה שהרי נאמר לו והוספתי על ימך חמש עשרה שנה (מיב כי ו'), וכל ימי מלכו היו כיט שנה (שם י"ה ב' ודהייב כיט א'). וישעיה אמר לו הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה' (מיב כי ה'). ותנה הרבה משכמי ישראל נהיישבו ביהודה (דהייב ל"א א' וי"ו). ואולי אף הושע נר ביהודה וכל תשובת העם לא היתה אלא לפניו, שהרי מיד אחרי מותו חזר מנשה לבנות הבמות ולהקים מזבחות לבעל (מיב כיא ג') ומנשה מלך רך בן י"ב שנה היה. ונסדרה הנבואה הוה כאן להסמיך לנו ונשובה ונו' אל אלך אשובה ונו'. וכאמרם בספרי בלק כי יש פרשיות שהם סמוכות ורחוקות זו מזו כרחוק מורה ממערב.

ססוק א' ב' וז'. לנו ונשובה ונו' כי הוא מרף, ע"י מלכי אשור. יחינו מיומים ונו'. נשתמש בדברי ישעיה הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה', שהיו הדברים מפורסמים בפי העם. ויבוא כנשם ונו'. שבשנת המלחמה היתה בצורם כמיש ובשנה השלישית זרעו ונו' (מיב י"ט כיט) ועל אותה שעה הוא אומר ונתן מסר ארצך אשר תורע ונו' (ישעיה ל' כיג) וע"כ הזכיר ויבוא כנשם לנו, וכן אמר ישעיה (שם שם כ') כלשון צחות ונתן ארני לכם לחם צר ומים לחץ (ע"ד עתה) ולא יכנף עוד מורדך (מלשון יורה ומלקוש) והיו עיניך ראות את מורדך (מלמדך להועיל לך). ססוק ד' ה' וי"ז. מה אעשה ונו'. לפי שהמשיל חסדי ה' כנשם ובמלקוש אמר שהסרם כענין בקר ונו' וכל מה שעשיתי ע"י נביאי החבליה שיהיו אנשי חסד עשיתי, על כן הצבתי ונו'. כלב האבן שבכם הצבתי על ידי הנביאים, והשתמש כלשון הצב כלפי הלב כענין שאמר יחוקאל (י"א י"ט) והסרותי לב האבן ונו', וכענין שאמר ירמיה (ל"א ל"ב) נתתי תורתך בקרבם ועל לוח לבם אכתבנה. הרגתים באמרי פי. שספרו הנביאים נפשם על הדבר, כענין שאמר משה הרגני נא הרג (במדרב י"א ט"ז) ואליהו אמר קח נפשי (מ"א י"ט ד'), וכל זאת קבלו עליהם למען שיצא משפטך לאור. כי חסד הצבתי ונו'. ואל תחשבו כמה שעשיתם את הפסח ובערתם הבמות שמלאתם בזאת את רצוני, כי אני חסדך ודעת אלהים, וזה הוא כי ה' אוהב משפט וצדקה (לעיל ד').

- ססוק ז' ח' וס'. הנביא מדבר לעצמו בשם ה' ית'. והמה, אותם המביאים זבח ועולות, כאדם עברו ברית, כלו בני אדם פחותים בשפלי המדרגה. כענין שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהלים ס"ב ז'). שם במקום שמקריבין זבחים ועולות, בגרו בי. גלעד. כי השכמים וחצי מנשה אשר מצבר לירדן מודהה נקראים בכמה מקומות בכלל גלעד. ואמר שהיה קריית פעלי און ונעשה שהיא עקבה מרם שנשפך בה ע"י פול ותלתת פלגמר מלכי אשור (דהייא ה' כ"ה וכ"ו). ופי עקבה רמוסה בעקב. מענין ועקבותיך לא נורעו (תהלים ע"ד כ') צא לך בעקבי הצאן (שה"ש א' ח'). ומה היו מעשיותם הרעים, חבר כהנים דרך ירצחו שכמה. ופי שכמה כהנאמוס כחף חר', והם כאיש גרודים המשליך חכה על

עוברי דרך. וכתיב: וירד במקום היא והוא סיעל מן השם חכה, ומפרש אחיב למה המשלים כך, כי זמה עשו, וכמיש ברהי"א שם ויסעלו באלהי אבותיהם ויוגו אחרי אלהי-עמי הארץ.

פסוק י' וי"א סיוס. ראיתי שעוררתי. מלשון התאנים השוערים (ירמיה כ"ט י"ב) ראביע. שם זנות לאפרים וגו'. כמיש לעיל (ה' ג') כי עתה הונתי אפרים נטמא ישראל. גם יהודה שח קציר לך. ענינו נטע, כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד ט'). בשוכי שבות עמי. שהיו ביהודה המחוקים ירי אפרים בעבורה הבעל והאשרות והיתה זאת ממומת כהני אפרים, וחשבו לאחד עיי כך את יהודה ואפרים וצור וצידון נגד מלכי אשור. ומיד שנמתלק יחוקיהו ומנשה היה נער ורך, נעשו הדברים בפומבי ובפרהסיא מטעם המלך כמסופר (מ"ב כ"א ג'), ונאמר שם, ונסייתי על ירושלים את קו שטרון וגו' (שם י"ג). והנה התחילה שבות העם בימי חזקיה כמיש ברהי"ב (ל' ט') ולשוב לארץ הזאת, וכמו שנבא ישעיה. והיה ביום ההוא יחבט ה' וגו' (כ"ד, י"ב וי"ג) וראוים היו לגאולה אלא שגרם החטא:

י

נבואה זו נאמרה אחר שעלה רצין ופקח להלחם על ירושלים ולא יכלו עליה (מ"ב ט"ז ה' וישעיה ז' א') והיתה תקות הנביא כי ראשי בני אפרים אשר הסכו עפי עורך הנביא את הצבא להשיב לבני יהודה את השביה ואת הבהו ויעשו עמם חסד, כמסופר בהרי"ב (כ"ח ט' עד ט"ו), ואשר בלי ספק לא היה הדבר ברצון פקח רק הוכרח עפי ראשי בני אפרים, כי הם חמה יחוקו את מלכות בני יהודה ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (לעיל ט" ג'), כי טוב להם עבוד את זרע דוד מעבוד למרצחים, כי כל המלכים אחרי ירבעם וזכריה בנו לא ישבו לכסא מבלי רצה. ועכ"פ היתה תקות לשלום בין אפרים ויהודה כשנזכרה עצת פקח ורצין, וכאשר היה שלום בימי אחאב ובימי ירבעם בן יואש. ועל אותו הזמן אמר כרמאי לישראל. פסוק א' ו"ב. כי פעלו שקר. שהחזיקו את הקשר ביהודה להמליך את בן טבאל, כמסופר עליו בישעיה (ח' י"ב) לא תאמרון קשר וגו'. ויר אפרים היתה בין הקושרים כמיש ישעיה שם והיה למקדש וגו' לשני בתי ישראל וגו' (שם י"ד) אלא שעיקר דברי ישעיה הם לבני יהודה ודברי הושע הם לבני אפרים. ונגב יבא וגו'. קרא לבן טבאל נגב, כענין וינגוב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ז ו'). פשט נדוד בחוץ. ענינו כמו וכני הגדוד וגו' וישפטו בערי יהודה וגו' (דהיי"ב כ"ה י"ג). ופי' בחוץ בפרהסיא לעין כל. ובל יאמרו ללבכם וגו'. כתרוממו לא מחשבין בלבדון דכל בישתהון גליון קרמי וכן פי' רש"י ראביע ורד"ק. נגד פני היו. כלו' מתחלה והואך לא אונור אותם. והוסיף זאת לחוק הדבר.

פסוק ג' ד' וה'. הנביא שב אל שבות המאורעות האלה כמיש לעיל (ד' י"א) זנות ויין וגו', ואמר (שם י"ח) סר סכאם וגו'. וכענין שאמר ישעיה (כ"ח) הוי עשרת גאות שכורי אפרים וגו'. ברעתם ישמחו וגו'. כי מניניה אהבו הכו קלון. כלם מנאפים

וגוי, ע"י ראביעו, וכמו שהתנור בויער ע"י האופה כך הם כולם מנאפים ע"י המלך והשרים. שהם המתעים את העם כדי שלא יבוא לחשוב על מצבו ומעמרו אלף ישמח בורמת התאוות. ישבת מעיר וגוי. מעיר שם מלשון אם תעירו ואם תעוררו (שהשיש ב' ז'). ולא ישבת המעיר את הלהב רק מלנש בצק עד תקצתו. יום מלכנו וגוי. הוא יום שהועמד המלך כתרנגומו. החלו. פעל עומד, ויונתן תרגמו שריאו כמו החלו, והמלך משך ידו את לצצים.

פסוק י' ו' ו' ח'. כי קרבו וגוי. בארכם לעשותו רשעו הם מכינים לבם לכך כמו שמכינים את התנור. רש"י. כדי שיהיו מוכנים עד בא אפהם שהוא המלך עם שריו. ובקר בכואו הוא כער וגוי, בער הוא פעל יוצא, ועייב כלם יחמו וגוי. כל מלכיהם נפלו וגוי, הנביא עוב את המשל ומפרש את דבריו, ומה יהיה סופם, אפרים בעמים הוא יתבולל, ושכ הנביא אל המשל ואמר אפרים היה עונה בלי הסוכה, כתרנגומו דמן לחררה דעד לא אתהפכת אתהאלת.

פסוק ט' ו"י. הנביא פ"י ענין המשל עונה בלי הסוכה שמצד אחת היא מתחרכת והצד השני אינה מרגשת ברבר, אכלו זרים כמו וגוי. וענה נאון ישראל וגוי, חור אל מליצתו לעיל (ח' ה').

פסוק י"א ו"י"ב. מצרים קראו אשור הלכו. בספר מלכים ודה"י לא נזכר רק כי בימי מנחם בא פול מלך אשור ויהן לו מנחם אלף כבר כסף להחזיק הממלכה בידו (מיב מ"ז י"ט). ובימי פקח בא תגלת פלאסר ע"י שקראו אהו, אמנם ממצרים לא שמענו רק בימי הושע מלך ישראל ומכאן למדנו שכבר קודם לזה שמו בשחונם על מצרים. כאשר ילכו וגוי, נמשך על אשור הלכו. איסירים כשמע לעדתם, כתרנגומו יסורין אייתי עליהן על דשמעו לעצתהון. שהערה היא היועצת את העם.

פסוק י"ג ו"י"ד. ואנכי אפרם וגוי. כתרנגומו ואנא הויתי פריק להון. והמה דברו עלי בוכים. כענין שנאמר ויהפאו בני דברים אשר לא כן על ה' (מיב י"ז ט'). וכדברי האנשים והנשים לירמיהו (מיד מ"ז וגוי) ולא זעקו וגוי. גם אם ילילו על משכבותם לא זעקו אלי כלבם. ואם יתנודו על דגן ותירוש, אז יסורו כי וכתרגומו מרדו במטרי. מלשון סורר. כלו בין אם רע להם, בין אם טוב להם, הם מורדים בי.

פסוק ט"ז וט"ז ס"ו. ישונו וגוי. כלו ואם ישונו מהיות כלם מנאפים וגוי ע"י הצרות, לא על. לא יפנו למעלה לאל עליון כי כמעט ירדו והיו כקשת רמיה וע"י רדיק. ובסוף יפלו כחרב שריהם. כי שריהם בועם לשונם גרמו להם כך. ומהו החרב, זו לענף בארץ מצרים, אשר ילענו הלווענים עליהם שבמתו על קנה הצינץ מלכות מצרים.

ח.

נבואה זו בימי יחזקיהו נאמרה כשעלה מנחריב והציג הנביא את שמרון למשל לבת יהודה כעין שעשה יחזקאל (מ"ז מ"ז ונ"א. וכ"ג, ד"י, ל"ג ול"ז).

ססוק א: אל חנך שופר, בחרמונו ואולי חנף פן חנך נמשך על שופר,

כלו כשופר. כנשר על בית ה'. זה היא ביאת סנהריב.

ססוק ב' ער-ססוק ט'. הנביא מראה לבני יהודה בירושלים אחריותן של בני אפרים וישראל בשטרון. כי עכשו בגולה ל' יועקו ישראל אלהי ידענך. כי נודע להם שמי בהכותי אותם. כי אויב ירדפו על אשר זנה טוב, ומדבר על העם פעם בלשון יחיד ופעם בלשון רבים. הם המליכו וגו'. כי סעת חורבן בית יהוא מלכו טרצחם. כספס וזהבם וגו'. כרלעיל (כ' י'). זנה ענלך וגו'. כלו ענלך זנה את את שמרון. חרה אפי בם וגו'. אפי עכשו כשהם בגולה. כי מישראל וגו'. הוא חוור לענין העגל. שאמר כי לא יוכלו נקיון, שזה העגל לא קבלו מאחרים אלא חטאת ישראל היא והם אדוקים בה. אעפי שרואים כי הוא חרש עשהו ויהיה לשבכים. וטה היה סופס, כי רוח יורעו וגו'. ובעין וו לקטן (י' יג'). ועתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו.

ססוק ט' י'. הנביא חוור על הרבר איך בא שהגלם מלך אשור והם עתה בגוים. כי המה עלו אשור בימי מנחם בן גד. שבא סול מלך אשור לפי שעלו אשור לקרא אותן. ואמר עלו כי הרוצה לעבור את סרת הוכרה לעלות לצפון, וכן מלכי מדה כשבאו באו מצפון, ואשור היה פרא בודד לו, אלא שבני אפרים נתנו לו אתנן אהבים, אולם גם כי יתנו בגוים, לא יועיל להם כי עתה אקבעם אותם הגוים עליהם. ובאתננם התחילו מעט ממשא מלך ושרים, שסופס ישומו עליהם, שרים סבירין ושרים, וחרנומו מלכין ושלטונין.

ססוק י"א י"ב י"ג. כי הרבה וגו'. היו לו מוכחות שחטא והרבה עליהן, ואם אני ארבה לכחוב לו תורתו הנה נחשבו להם רובי תורתו כמו זה. ומה שהם זוכחים לי אינם לרצון. ופי' זבחי הבהבי, כמו לחמי לאשי. ושנה הנביא את סגנון לשונו אשר דבר בשם ה', ואמר כמדבר מעצמו, ה' לא רצם עתה זיכור עונם וגו', המה מצרים ישובו, כלו ילכו בגולה כמו שהיו כמצרים בראשיתם. ואמר מצרים ישובו, תחת המה בגולה ילכו.

ססוק י"ד סוס. וישבת ישראל וגו' ויהודה הרבה וגו'. כלו כישראל כן יהודה. ושלחתי אש כערוי של יהודה ואכלה ארמנותיה של כל עיר ועיר.

ס ז'

הנבואה הזאת נאמרה כחג האסיף בשנת בעורת. ואולי היא אותה השנה שרבר עליה עמוס ט' ד' ססוק ו' ער י'.

ססוק א'. אל תשמה וגו' גיל כעטים, גילת קציר ובציר. אהבת אתנן וגו' דימה אותה לזונה. דרך הזונה שנוהגין לה דגן באחננה רשיי. וכדרך שספוסר בכועו (רות ג') ושם הוא אומר ותקם בבוקר וגו' אל יודע כי באה האשה הנזון. לא נאמר כי באה אשה אלא האשה שעל בגורה חם.

פסוק ב' ג' וד'. יכחש בה, במסורה סבירין במ. לא ישבו בארץ ה', כי יהיו נודדים ללחם כהוצה לארץ, וכמסופר מאלימלך ונעמי, ואמר ושב אפרים מצרים, שכבר ירדו אבותיהם למצרים מפני הרעב, ובאשור טמא יאכלו. שאף שעברו לבעל ולאשרות, היו מקפידין על טהרת מאכליהם (עי' ריש תולין בענין טבחי דאחאב), ובחוקאל הוא אומר (ד' יג') ככה יאכלו בניי את לחמם טמא בנוים. לא יסכו לה' יין, כי כחש נפנס, ולא יערבו לו זבחים וגו'. כלוי ומה בכך, ארי זבוחים לא יערבו לו שהם כלחם אונים להם שהאוכלים מתטמאים למח, כך הם אחר שהקריבו מטמאים בחטאים.

פסוק ה' עד ט'. מה תעשו ליום מועד וגו'. כי כמלה שמתח החג ממארת הנוהג והיקב, כי הנה הלכו משר. שד הוא נדרף עם כסף ורעב, והלכו מכובד הרעב למצרים, רדיק. ושם יגעון זבחים ואהליהם יהיו מאין יושב לקיטוש ולחוח, וזחה ידעו להם ישראל אשר עשו כי באו ימי הפקודה וגו'. ומה היו זבוחיהם. היו אומרים אויל הנביא משונע איש הרוח, וכמו שאמרו ליהוא על הנביא ששלחו אלישע למשחו. מדוע בא המשונע הזה אליך (מיב ט' י"א), ותפס הנביא בלשונם ואמר שאלו הרברים הם על רב עונך ורכה המשטמה ששוממים את זבוחיהם, וכאמת הצופה של אפרים, כלוי הנביא, שהנביא הוא הצופה כמיש ביתוקאל (ל"ג ו'). והוא עם אלהי. שאינו אומר דבר מעצמו, אולם פח יקוש על כל דרכי הנביא. וישעיה (כ"ט ב') הוא אומר ולמוכיח בשער יקושון, ועומם (ה' י') אמר שנאו בשער מוכיח וגו', וכמו שחשבו מזימות על ידמיהו (י"א י"ט, וי"ח י"ח), וזכית אלהיו שמוכיח אותם שם שם היא המשטמה. והעמיקו הפח אשר יקושון לו בו, כמיש לעיל (ה' ב') ושחטה שטים העמיקו. כימי הנבעה. שהתנפלו בני בליעל על איש הולך לחומו, וכשאמרו להם בניי תנו את האנשים בני בליעל וגו' לא אבו בני בנימין וגו' (שופטים כ' יג'), לפי שהנביא מוכיחם על הזנות (ד' י"א וי"ד, ה' ג' וד', ו' ד') גם דימה מעשיהם לזנות לעיל ב' וגו'. ולמה עושים כן לנביא, לפי שהוא יזכור עונם יפקוד חטאתם, ומקרא קצר הוא.

פסוק י' י"א וי"ב. והזכיר להם הנביא תועבות זבוחיהם ומה היה מוסף, והיה להם ללמוד מהם. ואמר כענכים במדבר וגו', והוא בענין יצאיהו בארץ מדבר וגו' (דברים ל"ב י'), והמשילם לענכים ולתאנה מענין האכיל, והזכיר להם מעשה בעל פעור שנצטרו לבנות מואב, ומה גורם להם תזנותם שכבודם שהם בניהם וזבוחיהם כעוף יתעופף שהם מקולקלים מלרה ומכטן ומחריון, והיא בהדרגה מהמאוחר אל הקודם. מהם מקולקלים משעת לירחן ומהם כבר מקולקלים בבטן. ומהם מקולקלים מיד בשעת הריין, ועכ"פ אינם ורע של קיימא, כי אם יגדלו וגו' (יונתן תרגם הריין ועל דאחמנעו רגליהון מלאחחואה בבית מקרשי. מלשון הראיון במשנה דריש פאה. ואולי שמכאן יסודו זו המלה). כי גם אוי להם וגו', כלפי שאמר נביא פח יקוש וגו' אמר כי גם אוי להם וגו', בשורי כתיבין שיין וקריין סמך. רש"י עפ"י המסורה.

פסוק י"ג עד סוף הסי'. אפרים. קרא הנביא את שמש בקריאה, שהשם אפרים מורה על פרייה ורבייה, אבל כחטאם צור שחולה בנוה וגוי, חן להם ה'. מיר מה שתחן להם בעתיד. חן להם רחם משכיל וגוי. כל רעתם בנלגל. כמיש להלן (י"ב י"ב) במלגל שורים זכות, ושם היתה כימי הנביא גמה גדולה כרי שיחאחרו עם בני עבר הירדן. וכימי יהושע וכימי שמואל הנביא היה מקום סקודש ונבחר. והנה ברן וזיה אל היו להם מוכחות לחטא, והרבו מוכחות בנלגל כמיש לעיל (ח' י"א). וכן עמוס אומר (ד' ד', ה' ה') והגלגל לא חבואו וגוי. ושם כל רעתם כי עשו שם מוכחות למען שלא יעלו גם בני עבר הירדן לירושלים, כי שם שנאתים וגוי. כי שם הוסיפו לחטא כמיש לקסן (י"ב י"ב). מכימי אנרשם כלוי מארצי, הוכח אפרים. מלהיות סרה ורבה, שרשם יבש וגוי. ימאסם אלהי וגוי. על כן באה עליהם כל הצרה הזאת, וסופם שיהיו נודדים בגוים.

סי' י"ג פסוק א' וז'. גפן בוקק וגוי. סרס המקרא ישראל שרויה ראוי להיות גפן שיעשה לו פרי, הגה הוא גפן בוקק כי כרב לפריו וגוי. היטיבו. ענינו יימי וקישוש והרבה בדהייל. חלק לבם. לעבודות הרבה למוכחות ומצבות עתה יאשמו וגוי. פסוק ג' וד'. כי עתה יאמרו וגוי, ולהלן (י"ג ט' עד י"א) הרחיב הדברים, דברו דברים, המלך ושריו, ומה היו דבריהם אלות שוא וכרות ברית של שוא (ומלת שוא מושך עצמו ואחר עמו) והמשפט פרה כראש וגוי, ועמוס הוא אומר ההסכים ללענה משפט וגוי (ה' ז'). וסרס המקרא ופרח משפט כראש על תלמי שרי.

פסוק ה' עד ח'. לענלות בית און. בית און הוא בית אל בכנינו שם גנאי, ואמר לענלות שבון על שבט אפרים שנקרא ענלה גם כן. יגורו שכן שמרון. יתאספו השוננים בעיר הממלכה, כמו יגורו עלי (ההלים ג"ט ד'). כי אבל עליו עמו, אבל על עצמו. וכמריו עליו יגורו, הוא מאמר מוסגר, והוא שנינה ולצון, כי יגורו הכמרים בהתאסף העם. ומלות יגורו יגורו גלה הן נוסלות זו על זו לצחות הלשון. על כבודו כי גלה ממנו. הוא נמשך אל עמו, כי העם יאבל על כבודו כי גלם מסנו, לפי שהענל יוכל לאשור, והוא כענין גלה כבוד מישראל אל הלך ארון האלהים (שי"א ד' כ"א). והמפרש על כבודו של ענל מועה כי נושא המאמר הוא לענלות בשלשן רבים, ועוד הרי הענל עצמו גלה. גם אותו לאשור יוכל וגוי, זה היה בשנת י"ב לאחו ויער ה' את רוח סול מלך אשור וגוי, רשיי. ואמר גם אותו, לפי שלקחו החלה בכואם מצפון את הענל שברן. ר' סעריה נאון הביאו הרדיק. בשנה וגוי מעצתו. של אפרים: גרמה וגוי. כלוי מלך שמרון יהיה דומה כקצף עים מים שהוא הולך אנה ואנה לארם לאשור למצרים וסופו גלה, מלשון כפיר גוים נדמים (יחזקאל ל"ב ב'). כקצף הרגומם כרותהא. ואמרו להרים וגוי. יאמרו כן להרים ולגבעות שעברו עליהם.

פסוק ט' עד י"ג. מימי הגבעה הטאת ישראל. לעיל (ט' ט') אמר העמיקו שחחו כימי הגבעה, וכאן הוא אומר, יותר מימי הגבעה הטאת ישראל. שם עמדו. שחקו בני בנימין ולא מיהו בס, כמו עמדו לא ענו עוד איוב (ל"ב ט"ו) ויעמדו הם (וינה א' ט"ו) כמו וישחקו הם (שם י"ב). כי חשבו לא תשיגם בגבעה מלהמה בשביל

בני עולה, וכן חושבים גם עתה, באוהי ואסרם. שרשו נסר כמו נשר כשיין שמאלית והרבה בדרויל. בחפצי היה לגורם לשנים ולחלקם לשתי ממלכות, ואספו עליהם עמים, והשבטים אוספו עליהם בנימין ושמעון ליהודה ושאר השבטים לאפרים, באסרם לשתי עונתם, ואסרתי אותם כל אחד ואחד למענית המחרישה האחת, ואפרים ענלה לממדה. שבימי השופטים היתה הממשלה לשבט אפרים (עי' סירשי על שופטים). ואסרתי ארכיב אפרים וגוי יהודה ירוש ויעקב ישד לו, ודוב השבטים קראם הנביא אם בשם ישראל או בשם יעקב. ואסרתי להם זרעו לכם לצדקה וגוי, ועת לדרוש את ה' עד יבוא ויורה צדק לכם, כלוי עד בוא העת באחרית הימים ולא תצטרכו עוד מלך לשפטכם כי ה' יהיה מלכם ויורה לכם. אמנם חרשחם רשע וגוי הנה ידבר הנביא לשתי הממלכות, ואחיכ סנה דיבורו לאפרים. כי כמחת בדרךך וגוי, וכל המשל הוא מומן האסרף.

פסוק י"ד ופ"ו סוף. כשר שלמן בית ארבל. ענין לא נודע לנו. ככה עשה לכם בית אל המלך שמוכיר אחיכ עשה לכם ככה בבית אל. בית אל כמו בבית אל. בשחר נרמה נרמה מלך ישראל. זהו ירבעם, שנכרת ביתו ולא הוריש ממלכתו לבניו אחריו.

יא ויב.

הנבואה הוואת נאמרה בימי חוקיה אחר חורבן מלכות אפרים כנראה מענינה. ונראה שנאמרה אחר שעשה חוקיה את הפסח ושלה ככל פלישי אפרים להשתתף בדבר, כמסופר בדהייב (ל' ה' עד י"ב), ומאשר ומנשה ומזכרון כנענו ויבואו ירושלים. אך בארץ אפרים ובשאר העם היו רובם משחקים ומלעגים על הדבר, ועל אותו הענין נשא הנביא את דברו.

פסוק א' ו"ב. כי נער ישראל וגוי. החחיל כענין יציאת מצרים, קראתי לבני קראתי אותו שיהיה בני. קראו להם וגוי. קראו הקוראים, ותרנומו שלחתי נבוי אלפא להון. לבעלים יובחו ונו, כלוי הלכו מפניהם למען אשר יזכחו לבעלים. פסוק ג' ו"ד. ואנכי תרגלתי וגוי. עיי אומן ופדגונ, ותרנומו ואנא במלאך שליח מן קדמן דברית באודה תקנא לישראל. קחם על זרועתיו, של האומן. ולא ידעו כי רפאתים כלוי כל ההנהגה היתה באופן שלא ידעו הכלית כוונתי לרסאת אותם מחלים, שלא הרנישו מחלחם. והוא כענין שאמר יחוקאל (כ' כ"ה) וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגוי. בחבלי אדם וגוי. כתרנומו במדרגת בני רחמימן ננחיתון, כמרימי על על לחיהם. רשיי באיכרים הטובים המדימים עול בידיהם על ידי לוחים וכו'. וענין הלוחים הם הם החוקים שניהנו להם כפי הצורך.

פסוק ה' ו"ו. לא ישוב אל ארץ מצרים. כך היתה ברעתי, זשה תועלת, עכשו ואשור הוא מלכו. כי מאנו לשוב. אלי. כאמרו כן הלכו מפניהם. מאנו לשוב הוא לשון גוסל על לא ישוב, לצחות המליצה, והלה. שרשו חול ובנסתר חל הלה. בריו. סעיפיו. סמועצותיהם, הוא דיבור כפני עצמו. רשיי.

פסוק י"ח ו' ו' ועמי תלואים למשובתי. כתרנמו ועמי פליגין למיטב לאורייתו. ולשון רש"י תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב. שלכם חלוק עליהם, ולשון תלוי בענין זה הרבה בדחול. ופי' למשובתי כמו לחשובתי. לשוב אלי, ומה שחפסו הרשביע והרד"ק כי משונה לעולם לגנאי אינת תפיסה שאין הנביאים מרברים בסגנון אחד, ושינוי כוונת מלה יארע הרבה כפי שינוי המקומות שמשמשין בה. ואל על יקראוהו. הקוראים, אלה יקראוהו. אל ה', ואלה יקראוהו על ה'. ולכך הם תלואים ולא ירום עמי יחד ותרנמו כחדא לא יהלכון בקומה וקופה, כל'י שלא ילכו קוממיה יחדו. איך אתנך וגו'. לבלותם כולם מעל פני האדמה. לא אשוב לשחת אפרים, וכמ"ש וישב אל המליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור- (דה"ב ל' ו') ואמר (שם ט') כי בשוככם על ה' אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת וגו'. כי אל אנכי ולא איש. בענין שני שמעו אלי בית יעקב וגו' העמוסים מני כמון וגו' אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל ואמלט (ישעיה מ"ז נ' וד'). בקרבך קרוש ולא אבוא בעיר. יפה מירשוהו בסדר אליהו רבה (ספ"ד) נשבע הקביה לעמו שלא יהליפם בעם אחר ולא ישנם ולא ימרום כאומה אחרת שני לא אעשה חרון אפי וגו', ובסדר אליהו וזמא (ספ"י) נשבע הקביה לעמו שלא ישנם בעם אחר ולא יהליפם באומה אחרת ולא ישכינם בעיר אחרת שני לא אעשה חרון אפי ולא אשוב לשחת אפרים וגו'. וכונסחא אחרת, ולא ישכינם בעיר אחרת שני בקרבך קרוש ולא אבוא בעיר.

פסוק י"י ו' א' אחרי ה' ילכו וגו'. שישונו מהגולה וילכו אחרי ה'. מים. כתרנמו ממערכא. ואמר הרשביע שהיא מצרים כי כן היא מערבת דרומית. יחררו כצפור וגו'. כל'י ממערב וממזרח, מצרים במערב ואשור במזרח, ולא הגלו למצרים אבל הלכו שם מעצמם בשעת החורם ולאשור גלו, ונאמרה נבואה זו אחרי גלות מלכות אפרים כמו שאמרת.

ס"י י"ב. פסוק א' ו' ב'. סבבנוי וגו' ועם קדושים נאמן. הוא חוק וקיים על ידי הנביאים, ויונתן תרגמו ואינן רהוין פלחין קדמי בבית מקדשא מלקרן עמא קדישא בכן הו קימן. אפרים רעה רוח וגו'. רישין הכופות הם לצחות הלשון. כל היום קוב ושר ירבה וגו'. שכריתחם ברית עם אשור בימי מנחם ובהובילו שמן למצרים בימי הושע היו רוח קדים וכזב ושר שמבטחיו כזב לו ושרדו אותו.

פסוק ג' ד' ו' ה'. וריב לה' עם יהודה. שעקב את אחיו הוא אחו שקרא את חנלם פלנאמר על מלכות אפרים וה' רב עמו כי מלך אשור הצר לו ולא חוקו (דה"ב כ"ח כ'). ולפקד על יעקב וגו', והשיב לו כמעלליו. וכינה כאן את יהודה בשם יעקב להמשך מליצת נבואתו במאורע של יעקב אבי האומה. בבטן עקב את אחיו. ואף יודעה עקב-מלכות אפרים, וליעקב השיב לו כדרכו על ידי עשו ולכן, אולם בסוף אחר שקבל ענישו ובאנו שרה את אלהים. ופי' את אלהים כמו עם אלהים, כי אלהיו היה עמו, ואלהים קדש ואינו מלאך, שאח"כ מוכיח את המלאך, ומה היתה שררותו, וישר אל מלאך וגו', ובכה המלאך והבטחיו כי בבית אל ימצאו

כי שם יגלה אליו השם. ושם ידבר עמנו. כלוי בזה המאורע ידבר עמנו, כי מעשה אבות סימן לבנים, ויהודה רד עם אל שנתחוקק מלכותו בימי חזקיהו.
 פסוק ו' וז' סיום. והי' אלהי הצבאות צבא של מעלה מלאכיו ומשרתיו וצבא של מטה ישראל שהם צבאות ה'. ה' זכרו. שאין בו שינוי כמיש כי אני ה' לא שנית וגו' (מלאכי ב' ו'). ואתה באלהיך תשוב. למה שהיית בתחלה שר את האלהים, ותרוממו תחקף עפי' ענינו, חסד ומשפט שמור וגו'.

יב.

פסוק ה' ט'. נבואה זו קטועה ונתחברה עם הקודמת לפי שאף בה המשילם עם יעקב אבינו. ואין להכיר בה באיזה זמן נאמרה, אבל הדברים מראים שהיו בני אפרים וישבים בשלוח. ואולי נאמרה בימי ירבעם בן יואש, אשר השיב את נבול ישראל, וישבו בשלום ובבטחה. ואלו הכתובים מוכיחים שישראל במלכות אפרים נסנו אל המסחר, ולמדו זה מאנשי צור וצירון, ועיכ נקראו התגרים על שםם כנען. כנען וגו'. כך הוא דרך התגרים, ויאמר אפרים וגו', שאף הוא נחשב בין התגרים. מצאתי און לי, שממונו של אדם הוא כמו וואנו, כל יגיעי כמו יגיע כסף וגו' (החלים קכ"ח ב') שמעשה ידיו של אדם נקרא יגיעו. לא ימצאו וגו'. המוצאים, וענינו שלא ימצאו בכל יגיעי עון אשר יהיה אפי' חטא קל. והוא אומר כן אף שבירו מאוני טרטה. פסוק י' י"א וי"ב. ואנכי ה' וגו'. שחמכתך כשהיית בעוני מצרים. והנה עוד אושיבך באהלים כימי מועד חג הסוכות, שחיה כמו שהיית במדבר, וכענין שאמר לעיל (ב' י') והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש וגו'. לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר וגו' (שם ט"ז). ובאותו ענין נבא עמוס (ה' ד') שמעו זאת השואפים אביון וגו' להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעית מאוני טרטה וגו'. ודברתי על הנביאים וגו' כמו אל, וביר הנביאים אדמה. הרביתי לכם דמונות ומשלים שתבינו אחריהם. אם נלעך און אך שוא היו בנגלל שורים ובהו. כלוי אותם שובחו שורים בנגלל שוא היו (ועיי' לעיל ל' י'). ט' ט"ז) גם מוכתותם וגו', שוא הם ולא יועילו להם. פסוק י"ג י"ד וט"ו. ויבדה יעקב וגו'. כלוי ומה היה סופו של יעקב שובא במרטה. ויעבר ישראל באשה. שלא היה לו אפי' לתת מוהר וסתן. ובאשה שמר. את הצאן. אולם לא כן עשה ה' לישראל כי ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים, ובנביא נשמר ישראל, ואף על פי כן הכעים אפרים וגו' ורמיו עליו יטוש, ומתחייב בנפשו. אבל וחרפתו ישיב לו ארניו, שלקחו לו לעבר ממצרים.

יג.

נבואה זו נראה שנאמרה בימי מנחם שהרג את שלום. שמסיים בה והרותיו יבוקעו. ושם מסופר ואת כל ההרותיו בקע (טיב ט"ז י"ג וגו'). ואז בא פול מלך אשור, ואולי לזה כוון באמרו ט"ז יבוא קדים רוח ה' ממדבר וגו'. הוא ישפה אוצר כל כלל המדה (ט"ז). ואולי נחם יסתר מעיני (י"ד) הוא לשון צנות כלפי השם מנחם.

פסוק א' ב' וגו'. כדבר אפרים רחם. תרגומו כד ממלל חד מדבית אפרים רחומא אחיר לחון לעממיה, והכוונה על ירבעם. נשא הוא בישראל, הוא כפל לשון אל כדבר, וכלו נשא הוא את דיבורו. ויאשם בבעל. כימי אחאב, ועתה יוסיפו לחטא, והוא השמיד את עובדי הבעל, אבל בימי יהואשו בנו עמדה האשרה בישראל (מיב י"ב:ו') ומעת שנהרג זכריה בן ירבעם ששמה עבודת הבעל בישראל. כדכתיב (מיב י"ח') וילכו בחקות הגוים וגו' ומלכי ישראל אשר עשו, ויצבו להם מצבות ואשרים וגו' (שם ו'), ויעשו להם מסכה שני ענלים ויעשו אשרה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (שם ט"ז), ותחלת דבר הושע הוא כענין עבודת הבעל (א' ובי'). כתבונם, תרגומו כדמותהון, בכף, וכן ברשי' וראביע כתבונם, ופי' כתבניחם. מעשה חרשים כלה, כמיש לעיל (ח' וי') כי מישראל והוא חרש עשהו. להם הם אמרים וגו'. אמרים האומרים, והם דברי שגינה ולצון, את האדם זוכחים והענלים ישקו, כענין שני וכל הסה אשר לא נשק לו (מיא י"ח י"ט). לכן יהיו וגו'. הענין והמל ע"י החמה, להמץ והעשן ע"י הרוח.

פסוק ד' ו' וגו'. ואנכי וגו' ואלהים וולחי לא תרע שהושיעך מארץ מצרים וכמיש ומושיע אין בלתי, אני ידעתך כמדברך וגו'. ושם ראת כי אני אני הוא המושיע. כך היה להם לומר לעצמם.

פסוק ז' ז' וגו'. כמרעיתם וגו'. תרגומו כד ונתנון, ולשון רשי' כאשר באו לארץ מרעיתם וכי' (מלח כמו ברשי' צריך למחוק). אשור, כמו אשורי, ותסע לצחות לשון הנופל על שם אשור. חית השדה תבקעם. יונתן תרגומו שצתינון כמו אבקעם. ותבקעם. כלו' שיהיו כמו חית השדה תבקעם.

פסוק ט' י' וי"א. שתחך ישראל. המשחית, כי בי בעורך. כי מה שהוא בעורך תלוי בי. אחי, אני אחיה אבל מלכך אפוא וגו' אתן לך מלך באפי וגו'. הנביא קובל שעברו על דברי שמואל הנביא ושמו עליהם מלך ומאסו בה' מסלוח עליהם ועל כן באו עליהם כל הצרות האלה. ובאמת בימי השופטים מצינו ותשקוט הארץ ארבעים שנה, ותשקוט הארץ שמונים, אבל מעת ששמו עליהם מלך לא שקטה הארץ, ואמר אתן לך וגו' על שלום שהרגו סנחם.

פסוק י"ב י"ג י"ד וט"ו. צרור עון אפרים וגו'. מני אז שגרמו שויבקשו העם תנה לי מלך ושורים, כמיש בני אפרים נושקי רומי קשת וגו' לא שמרו ברית אלהים וגו' (תהלים ע"ח ט' וי') וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא כחר (שם שם ט"ב). חבלי ילדה יבאו לו. שהוא הכרה המסוככ מן הסכה, הוא כן לא חכם. לראות את הנולד, כי עת לא יעמד וגו'. הנולד לא יעמד עת במשבר בניס אלא ינלד. מיד שאול אפרים ממות אגאלם, בחמיה, וסוף הפסוק מוכיח על ראשו. אחי דברוך מות וגו'. דברוך נרדף עם קטבך, ודברוך מלשון דבר (עיי' רד"ק), ומרס המקרא אחי מות דברוך אחי שאול קטבך, וכמו שנאמר מן שמן שמנים כך נאמר מן דבר דברים.

פסוק ט"ו ו' בס"י י"ד ס"ס. כי הוא בין אחים ימריא. אפי' אם יפיה באחו (רשי' וראביע) יבוא קדים וגו' והכוונה על אשור שבא מארץ הקדם, ואח"כ עוב את

המשל ואמר הוא ישמה אוצר כל כלי חמדה. ומסיים תאשם שמרון וגוי. והריותיו. חרגומו ומעדייתוהן כמו והריותיהם.

יד.

נבואה זו נאמרה בזמן ששמו בטחונם על אשור, וכינה בשם ישראל יהודה ואפרים שבתחלה נסמך אחו על אשור ואח"כ נסמך פקח עליה. כמו שבארתי. וענין התשובה שיבטלו העגלים והבעל והאשרה באפרים וביהודה. פסוק ב' ג' וד'. כי כשלת בעונך. כל אהר מכם כשל בעונו. כל תשא עון. לגמרי תשא עון, כלוי כך היא מדתך. וכעין זה חרגומו. זקח טוב. כמו ולקח טוב. מדרך לקח הטוב. אשור-לא יושיענו וגוי. כל זה יאמרו. על סוס וגוי, וכתרגומו על רכבי מוסון לא נתרתייך.

פסוק ה' ו' ז' ח'. אהבם נדבה. בנרבת לבי אף שאינם ראויים לכך כי שב אסי וגוי. אהיה כמל וגוי. אשר לא יקוה לאיש וגוי (מיכה ה' ו'). וניתן להם ב' מדות הפריחה כשושנה והשרשים בארו לבנון. ישובו ישובי בצלו. המשילם כעין כמיש (דניאל ד') תחתיה תמלל חיות ברא וכענפיה ידורון צפרי שמיא. והכוונה על הגולים שישבו ויהיו רגן. ויפרחו כגפן. שב על ילכו יונקותיו. וכרו כיין לבנון. כולל בסוף ששמו ויחיו יהיה כיין לבנון. והוא הפך גפן בוקק (י' א') הבה אפרים שרשם יבש (ט' טו') כי הוא בין אחים יפריא וגוי (י"ג טו').

פסוק ט' סיום הנבואה. אפרים וגוי, כבר יסרו חויל בתוספתא דסוטה שהרבה מקראות מי שאמר זה לא אמר זה, ואף כאן המדברים הם אפרים אל השם ית' והשי"ת המשיב להם.

אפרים. מה לי עוד לעצבים.

השם. אני ענית ואשורנו.

אפרים. אני ככרוש רענן.

השם. ממני פריך נמצא.

ולא רמו שהשי"ת הוא המשיב שהוא מוכן מעצמו.

פסוק י'. מי חכם ויבן וגוי. הוא סיום כל הספר כמו שנכתבו בהקדמה, ואולי בימי חזקיהו התחילו לקבץ דברי הנביאים, כעין שנאמר במשלי, גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה (כ"ה א'). ולא מצאו נבואות שקדמו לו. וממה שמצאו בררו לקיים מה שיקיימו לדורות, ועיך דברי נביאי בית אפרים מועטים.